

בענין נטיעת אילוני מאכל וסרק בשביעית *

א

בדין נטיעת אילן בשביעית. הרמב"ם פ"א משמיטה הל' ד' כתב דהחורש בשביעית והנוטע בשביעית מכין אותו מכת מרדות מדבריהן, והטעם דהרמב"ם ס"ל כרבא במו"ק ג' דרק על הזריעה והזמירה הקצירה והבצירה לוקין מן התורה על שאוי אבות ותולדות הוי מדרבנן, והנה בגיטין נ"ג תניא הנוטע בשבת בשוגג יקיים ובמוזד יעקר ובשביעית בין בשוגג בין במוזד יעקר, ומקשי בגמ' מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מ"ש שבת ומ"ש שביעית, מוכח מכאן דנוטע בשביעית אסור מדאורייתא, והנה יש אומרים דבגמ' מו"ק ג' איתמר החורש בשביעית ר"י ור"א חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה עיי"ש, וא"כ למ"ד דלוקה דאתיא בכלל ופרט ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ כלל שדך לא תזרע וכו' פרט, שנת שבתון יהיה לארץ חזר וכלל וא"כ איתרבי כל מילי דדמי לפרט ואם חורש מה"ת נוטע לכש"כ ולמ"ד אינו לוקה משום גזה"כ זריעה זמירה קצירה בצירה אסרה תורה ותו לא, הוי נטיעה בשביעית מדרבנן, וא"כ סוגיא דבגיטין אזלא למ"ד דחורש בשביעית לוקה.

ובס' שבת הארץ במבוא פ"ד תירץ שבכלל נטיעה כלולים שני אופני הנטיעה, נטיעה ע"י ענף ושורש הנשתל בקרקע וגם ע"י גרעין או פרי, שניהם הם בכלל נטיעה וכן הוא לשון המשנה ערלה פ"א מ"ט נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין גרעין של ערלה. ונטיעה זו שע"י גרעין או פרי פשוט הוא שנקראת זריעה לגבי איסור שביעית כיון שהוא דרך זריעה ולא דרך נטיעה וכלשון הרמב"ם כלאים פ"א ה"ה שכ' וכן מותר לערב זרע אילנות ולזורעם כאחד — ומדלא מחלק כאן בגמ' בנוטע גופא בין נוטע יחור לנוטע אגוז ש"מ דבחדא מתתא מחתינהו ובכל גווני בין בשוגג בין במוזד בשביעית יעקר ומקשה שפיר הא דאורייתא והא דאורייתא ע"כ.

ובס' חזון איש מעיר דאף נוטע גרעין לא חשיב זורע וכדאיתא בירושלמי פ"א הל' ד' וז"ל הירושלמי שם: תמן אמרינן זרעי אילן קרויין זרעים וכאן את אמרת זרעי אילן אינן קרויין זרעים? פירוש דבאילן יש דין פ"א מדכתיב "שדך" לרבות אילנות וא"כ אילן נקרא שדה, ואמאי תני זורעין זרע זורע אילן כאחד הרי זורע שני מינים בשדה, והלא כתיב שדך לא תזרע כלאים? אלמא דזרע אילן אינן קרויין זרעים, ואילו לגבי הכשר זרעים זרע אילן נקראים זרעים והוי בכי יותן מיס. ומתוך תמן מיעוט הכתוב שאין דרך בני אדם להיות קורין אותם זרעים,

פירוש שהכתוב אומר שדך לא תזרע ואין דרך בני אדם לקוראם זרעים שאין אומרים זרע אילן אלא נטע אילן, ברם הכא ריבה על כל זרע זרוע אשר יזרע, פי' כי יותן מים כתיב על כל מיני זרע וזרע אילן ג"כ זרע הוא הרי דזרעי אילן קרויים זרעים. והחזון איש תירץ על הרמב"ם דאפשר שהוא מטעם אין מזהירין מן הדין, כיון דלא כתוב מפורש נוטע בשביעית ולכן אין לוקין, ולפי"ז אפשר דאפילו להרמב"ם נטיעה בשביעית הוי דאורייתא, ודעת הר"ש כתבנו למעלה שסובר גטיעה בשביעית הוי מה"ת מכל שכן דזמירה, ומה שכ' הר"ש שם דר"ת סובר דנטיעה בשביעית הוי דרבנן, מדברי החוס' ר"ה לעיל אינו מוכרח.

ב

והנה מה שכ' כרמך לא תזמור לאו דוקא כרם אלא כל אילן מאכל בכלל, ובמכילתא פר' משפטים ואת ענבי נזירך לאו דוקא ענבים אלא הוא הדין בשאר פירות ולא דיבר הכתוב אלא בהוה, והרשב"ם בב"ב (ד"פ) גבי בתולת השקמה דאמרינן גבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשה לו, משום דספק איסור דאורייתא לחומרא, אלמא דס"ל דזימור הוי דאורייתא גם בשאר אילנות, ורש"י מו"ק (ד"ג) אין מקרסמין: היינו זימור דשאר אילנות, ומסקינן דהוי רק מדרבנן. א"כ ס"ל דזימור בשאר אילנות הוי דרבנן, וכן כתב הר"ש. ויש לבאר אם האיסור משום גידול הפרי או אפילו משום גידול העץ לחוד לעבותו כגון שהפסיק כבר לעשות פרי, או אפילו אילן סרק.

ובשביעית פ"ד מ"ו: המזנב בגפנים והקוצץ קנים ר"י הגלילי אומר ירחיק טפח ורע"א קוצץ כדרכו בקרדום במגל או במגירה, ע"כ. ופירשו הר"מ והר"ש והרא"ש והרע"ב המזנב בגפנים והקוצץ בקנים, קוצץ קצת מן הענפים כדי שיתעבה הגזע ויגדל, ר"י הגלילי אומר ירחיק טפח, ופי' הרא"ש והגר"א דדרכן ליגום מן הארץ, ולפי"ז צריך לעשות שינוי לר"י הגלילי ורע"א סובר קוצץ כדרכו, והלכה כרע"א אם הוא צריך לעצים, כן פי' הרמב"ם וכל המפרשים, והנה הקנים הם אילני סרק ובכ"ז דוקא אם צריך לעצים ואם לאו אסור כמו במזנב בגפנים שהרי דין אחד להם.

ובתויו"ט שם מקשי מאי שנא מהמדל בזיתים שביעית פ"ד מ"ד שמותר ליגום מן הארץ אליבא דרע"א ופה במזנב מצריך ר"י הגלילי להרחיק טפח, ומתריך דשורשי הזיתים עבים יותר ומעכבים המחרישה מה שאין כן בגפנים עיי"ש, משמע דהחשש הוא משום חורש, וזהו נגד פי' הרא"ש שכ' דדרכן לגוממם מעל הארץ, ולפי"ז הוא מצד חשש זומר ולכן מרחיק טפח, ועיין בתוס' חדשים שם.

ובירושלמי בהלכה זו וז"ל ר"י הגלילי כב"ש ורע"א כב"ה, וכן אתינן — מתניתין ר"י הגלילי כב"ש ורע"א כב"ה. אלא ר"י הגלילי חשש לעבודת הארץ, ע"כ. ופי' הפ"מ וז"ל: לקמן פ"ה משנה ד' לוף של ערב שביעית וכן בצלים הקיצנים בש"א עוקרים אותם במארופות של עץ ובה"א בקרדומות של מתכות, א"כ ר"י הגלילי כב"ש ורע"א כב"ה, ומתמה הירושלמי מה בא להשמיענו, ידוע דר"י הגלילי מתלמידי ב"ש ורע"א הוא מתלמידי ב"ה, ומתריך אלא ר"י הגלילי חשש לעבודת הארץ, הרי שטעמו של ר"י הגלילי שמרחיק טפח הוא משום עבודת הארץ דלא כרא"ש והגר"א, אולם ראיתי בירושלמי שביעית עם פי' הר"ש מסיריליאן ופי' אמונת יוסף (שנדפס בירושלים בשנת תרצ"ה) שהגירסא שם אלא ר"י הגלילי חשש לעבודת הארץ, ע"כ.

וזוהי גירסא נכונה ומדויקת, דלגירסא שלנו אין להירושלמי שום מובן דלפי פ' הפני משה הסלקא דעתך של הירושלמי תלה מחלוקת של ר"י הגלילי ור"ע במחלוקתן של ב"ש וב"ה איך לעקור הלוף ובצלים שגדלו מערב שביעית אם בעץ או במתכת, היינו החשש של עבודת האדמה, ותמה ע"ז — מה החידוש? וא"כ מאי משני דר"י הגלילי חשש לעבודת הארץ, א"כ שוב ר"י הגלילי כב"ש דמחמיר ור"ע מיקל כב"ה. אבל לפי הגירסא „אלא ר"י הגלילי חשש לעבודת האילן" אתי שפיר, דהסלקא דעתך דהירושלמי נימא ר"י הגלילי כב"ש ור"ע כב"ה הוא, דמחלוקתן היא משום חשש עבודת האדמה שנראה כחורש, וכמו שמפרש הר"ש מסיריליאן שם דכונת הירושלמי היא מחלוקת ב"ש וב"ה במדל בזיתים דלב"ש יגום ולב"ה מותר אף לשרש, הרי שב"ה מקילים בחשש חורש, ולפי"ז ר"י הגלילי כב"ש ור"ע כב"ה. ותמה: מאי קמ"ל? ומתריך: לא, דאפילו לב"ה ס"ל לר"י הגלילי שירחיק טפח ולא יגום משום דחשש לעבודת האילן, שדרכן של גפנים וקנים לגום כפי הרא"ש והגר"א, ולכן צריך לעשות שנוי להרחיק טפח. והתפא"י שם במשנה דהמזנב כתב דלכן אומר ר"י הגלילי שירחיק טפח שלא יגע הגזע והוי זומר, אבל אם חותך הענפים מן הצד אינו זומר ממש עיי"ש. ומביא ג"כ קושית התויר"ט מהמדל בזיתים, ומתריך כהתויר"ט שמרחיק טפח מפני שהשרשים הם קלושים ולא מעכבים המחריתה, א"כ החשש הוא משום חורש עיי"ש, והנה הוא רוכב על תרי רכשי.

מיהו ק"ל על הרא"ש והגר"א שלכן מרחיק טפח משום שדרכן לגומם מעל הארץ מהתוספתא בב"ב דף פ' הלוקח אילן מחבירו לקוץ מגביה מן הקרקע טפח וכו', בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה וכו'. ומפרש שם בגמרא דגבי מקח וממכר עבדינו מידי דודאי מעלי לה לטובת המוכר. אלמא דלא היה דרכן בגפנים ובקנים לגמום מעל הארץ שזה קשה להאילן אלא מן הפקק ולמעלה, א"כ יוצא להיפך אם גומם מעל הארץ שבודאי קשה לה מותר, דבשביעית עבדינו מידי דודאי קשה לה, ואולי שיש הבדל בין הגזע והענפים, דמזנב בגפנים פירשו כולם דהיינו שקוצץ קצת מן הענפים וכן בקנים יש בדים ועלים מהצדדים. וזומר דאורייתא הוא שחותך את הגזע, ועיין בתפא"י שהבאנו לעיל, ולכן אלה הענפים והעלים שמון הצד דרכן לגומם מעל הארץ, אבל שם בתוספתא מיירי שקוצץ הגזע עצמו, ולכן מתחת לפקק קשה לאילן ואין דרכן לכורתו. ומיהו רבינו גרשום שם בב"ב בתולת השקמה כתב ג"כ דכורת הענפים ולא האילן עיי"ש.

מיהו יש לעיין דכאן במזנב בגפנים וקוצץ בקנים פסקינן כר"ע דבצריך לעצים עובד כדרכו. ואילו גבי בתולת השקמה (שביעית פ"ב מ"ה) פסק הרמב"ם בפ"א משמיטה הל' כ"א) וז"ל: אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית כדרך שקוצצין כל השנים מפני שקציצתן עבודת האילן שבקציצה תגדל ותוסף, ואם צריך לעצים קוצץ אותה שלא כעבודתה. ובהל' כ"ב שם כתב וז"ל: כיצד קוצצה מעם הארץ או למעלה מעשרה טפחים, ע"כ. הרי שבקוצץ לעצים ג"כ צריך שנוי? מיהו יש להסתפק מהו השנוי שאמר: קוצץ שלא כדרך עבודתה, אם בקציצה, שגומם מעם הארץ, כמו שפי' בהל' כ"ב, או אולי המכוון לשנוי אחר בכלי העבודה וכדומה. ומה שכתב בהל' כ"ב שגומם מעם הארץ קאי על לא צריך לעצים המבואר בהתחלת הל' כ"א. ופשטות הדברים מראה שצריך שני התנאים, גם צריך לעצים וגם לעבוד מידי דקשה לאילן, וכדאיתא בתוס' סנהדרין כ"ו. דשם מביא הגמ' מעשה שר"ל ראה אחד כוסח את

כרמו בשביעית ותמה ע"ו, אמרו לו יכול למימר שצריך לעצים לעקל בית הבד. וענה ר"ל מי יודע מחשבתו אם לעקל או לעקלקלות. והקשו בתוס' מה בכך שצריך לעצים מ"מ הוא משביח את הכרם, והזומר וצריך לעצים חייב שתים משום נוטע ומשום קוצר. ותירצו דמיירי דעביד באותו ענין דודאי קשה לאילן דליכא לחייבו משום נוטע כדאיתא בב"ב פ', אלמא דצריך ב' תנאים — צריך לעצים ומידי דודאי קשה לאילן עיי"ש. וא"ת באמת אי עביד בענין דקשה לאילן א"כ אין זו עבודת אילן, ולמה צריך גם שיהא כורת לעצים? וי"ל דכיון דזומר ואינו צריך לשום דבר ממילא מחזי דעושה משום עבודת האילן. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, למה במזנב בגפנים שבצריך לעצים עובד כדרכו ובבתולת השקמה צריך מידי דקשה לאילן גם בצריך לעצים?

ונראה עפ"י שפרשנו דבמזנב בגפנים וכו' מיירי שקוצץ את הענפים מן הצד דלא הוי זומר ממש וכמש"כ התפא"י שזומר הוא רק כשחותך הגזע, א"כ אינו אלא מדרבנן, לכן בצריך לעצים דאין כונתו לזמור עושה כדרכו. אבל בקוצץ בתולת השקמה שכורת את הגזע שהיא מלאכת זמירה מהתורה, ע"כ כל שהוא משביח האילן אפילו אינו מתכוין לזה אסור, דגם באינו מתכוין בפסיק רישא אסור. ולכן צריך ג"כ לקצוץ באופן דודאי קשה לה.

וראיתי בחזון אי"ש שמתרץ את הסתירה בין דין מזנב בגפנים על קוצץ בתולת השקמה כנ"ל דבקוצץ השקמה אם אינו גומם מעל הארץ מינכרא מלתא שהוא לעבודת האילן דלעצים טפי ניחא לגומם מן הארץ אבל במזנב בגפנים וקוצץ בקנים דעבודתן היא שלא לשייר ולגוממן מן הארץ ס"ל לר"ע דבצריך לעצים ג"כ יכול לגוממן כדרכו, ותירוצו בלתי מובן דנהי במזנב בגפנים אין מעשיו מוכיחין נגד מחשבתו שצריך לעצים, אבל עכ"פ אם הגפנים והקנים משביחין בזה והוי פסיק רישא בדבר שאינו מתכוון ובע"כ צריך לומר כתפא"י שם דקוצץ מן הענפים בצד ואין זה זומר ממש, ממילא אין קושיא מקוצץ בתולת השקמה וכמו שפרשנו. וא"ת מאי מקשי התוס' בסנהדרין כ"ו דמאי מהני אם צריך לעקל בית הבד הלא סוף סוף האילן משביח והוי כמו זומר וצריך לעצים דחייב שתים משום נוטע ומשום קוצר, דלמא מיירי שהאיש קצץ את הענפים מן הצד ולא הגזע ולכן אם צריך לעקל בית הבד מותר. וי"ל דשם כתוב שהאיש כסח את כרמו והמלה „כוסח" משמעותה שחותך את הגזע, דאי קוצץ מן הענפים נקרא „מזנב". עכ"פ היוצא מכל הנ"ל דגם בקנים שהם אילני סרק יש דין זומר בשביעית ואסור לקוצצן אם אינו צריך לעצים.

מיהו להר"ש מסיריליאן יש לו שיטה אחרת בפירוש המשנה דמזנב בגפנים וקוצץ בקנים שהוא כותב דר"ע חולק ומתיר רק בקנים דדמי לאילן סרק וסובר כרשב"ג בברייתא דמותר לנטוע אילן סרק עיי"ש.

ובענין נטיעת אילן סרק בשביעית נמצא בירושלמי שביעית פ"ד הל"ד תוספתא פ"ג אין מציתין את האור בחישת הקנים (עיי' בב"ב קמ"ג: ובני דן חשים) מפני שהיא עבודה ורשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית. ופי' בפני משה כשיש הרבת קנים תכופים זה בזה נקראים חישת הקנים ואינם

יכולים להתגדל ומציתין את האור למעטן כדי שהנשאים יתגדלו ויתעבו ואין עושין כן בשביעית מפני שהיא עבודה ורשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית שאינו עושה פרי ואינם אלא לסייג ע"כ. ולפי הנראה דין זה דאין מציתין את האור דומה להמדל בזיתים שביעית פ"ד מ"ד שמוציא אחד או שניים וכו', וכתבו התו"ט שם דכוונתו לעצים דאל"כ הוי כמו זירוד ופיסול דמותר רק עד ר"ה וכמו שכתב הרמב"ם וכן פירשו כל המפרשים שם. וא"כ בחישת הקנים שאין כונתו לעצים דהלא שורפן במקומם א"כ מחזי כעבודת האילן ואסור ורשב"ג מתיר לשיטתו דמותר לנטוע אילן סרק, והרמב"ם פ"א משמיטה הל' ה' פסק אין נוטעין אפילו אילן סרק בשביעית וכתב הכ"מ שהוא פוסק כחכמים דרשב"ג דאסור.

ובס' נצר מטעי סי' כ"ח מעיר שהירושלמי הנ"ל ישנו גם בירושלמי שבת פ"ז ושם חושב מפורש את המצית האור בחישת הקנים לתולדה דחורש. ומכאן שהפירוש הוא כבעל קרבן העדה שם וז"ל כשהקנים עומדים בשדהו ומעכבים את המחרישה ומצית בהן האור לבערם מן השדה ע"כ. ולכן הוא חושב בירושלמי המצית האור לתולדה של חורש. שאילו לפי פירוש הפני משה שכתבנו לעיל, היה לו לחושבו בין תולדות הזורע שמביא שם להלן המקרסם והמזרד והמפסל וכו', וא"כ ראייה ברורה שפי' מציתין את האור בחישת הקנים היינו לשרוף הקנים שם ולהכשיר המקום לזריעה, ואין לזה שום קשר עם נטיעת אילני סרק בשביעית עיי"ש.

ותמוה מאד דלפי"ז יוצא שלהרמב"ם וכל הנמשכים אחריו שכ' שאסור לנטוע אילן סרק בשביעית אין להם שום מקום לזה בש"ס. חוץ מדקדוק קלוש של המלה "וכן היה רשב"ג אומר" ומה שכ' הרמב"ם וכל המפרשים דר"ע בקוצץ בקנים שביעית פ"ד היינו דוקא בצריך לעצים כמו שכתבנו לעיל, אין להם על מה שיסמכו. ועוד קשה דהפני משה עצמו בירושלמי שבת שם מבאר דין דהמצית בחישת הקנים כמו שהוא מפרש בירושלמי דשביעית שמצית בכדי למעטן שיגדלו ויתעבו הקנים האחרים, וא"כ למה חושבו שם בתולדה דחורש. ועוד קשה יותר על הקרבן עדה שהוא מבאר מה שמונה הירושלמי בתולדות דחורש שם "המברה בחרשים" ופי' הק"ע וז"ל חותך ביערים אילנות קטנים שיגדלו ויתעבו הגדולים עיי"ש, ולפי דבריו למה לא מונה את המברה בחרשים הלאה בתולדות הזורע? ומה שמפרש הק"ע במצית את האור בקנים פירוש אחר כנראה שרצה לתרץ את הכפל לשון "המברה בחרשים" ו"המצית בקנים" אבל באמת דין אחד לשניהם, ופירוש אחד יכול להיות לשניהם. ועוד קשה דשם בשבת במצית האור בקנים אין שום חולק דהוי תולדה דחורש חוץ מאיסור הבערה, ואולי בירושלמי שביעית חולק רשב"ג ומתיר להצית ואין לדעתו שום איסור, לא משום נוטע ולא משום חורש.

אבל באמת שני הפירושים בירושלמי שביעית ובירושלמי שבת אינם סותרים זה את זה דהענין הוא ככה: כל מלאכה בכלל בשבת ובעבודת האדמה בשביעית, תלויה בצורת הפעולה ובכונת הפועל ובמקום שהפעולה נעשית. ודיני שבת ודיני שביעית נבדלים זמ"ז, למשל, בדיני שבת הנוטע והזומר הוא אב אחד וענין אחד (רמב"ם פ"ז משבת הל' ג). ואילו לגבי שביעית זומר הוא דאורייתא ונוטע לא. בשבת כל האילנות אחד הם, ואילו בשביעית — בכרם זמירה הוא מהתורה, ובשאר אילנות מחלוקת הפוסקים כמו שכתבנו למעלה. בשבת זומר וצריך לעצים חייב משום קוצר. בשביעית גם בצריך לעצים אין בו משום קוצר (תוס' סנהדרין כ"ו ומהרש"א

שם). וכן יש הבדל במקום, למשל: הנוטל גבשושית או היתה לו גומא וסתמה, בבית חייב משום בונה, ובשדה משום חורש (שבת ע"ג.). ואטו כי רוכלא נחשוב וניזול (הערה). הק"ע שם בירושלמי שבת דמונה בתולדות דחורש המכבד והמרבץ פ"ה הק"ע מכבד ומרבץ בבית, וקשה דבגמ' דילן אשוויי גומות בבית חייב משום בונה כשבת ע"ג, ועיין באו"ח הל' שבת סי' קל"ז ובמשנה ברורה שם), ולכן כל מקום מתפרש לפי עניניו, ופשוט.

והנה הירושלמי שם בשבת פרק כלל גדול, אומר לנו וז"ל כל דבר שהוא להניית קרקע חייב משום חורש והלשון חייב מראה שהוא עושה בכונה ונ"מ משום מאי מתרינן בו או בשוגג לענין חטאת אבל כונה צריך. והולך ומונה פרטים רבים שהם תולדה דחורש ומסיים שוב בזה הכלל כל שהוא להניית קרקע חייב משום חורש, ובתוך הפרטים מונה המצית בחישי הקנים. ולפי"ז אפשר לפרשו כמו שכתב הק"ע שהקנים עומדים בשדה ומעכבים את המחרישה ושורפם לפנות המקום לזריעה, שזהו ודאי תולדה דחורש, ואפשר לפרש ג"כ כפירוש הפ"מ ששורפם בכדי שהקנים האחרים יגדלו ויתעבו שזהו ג"כ תולדה דחורש כמו שנבאר להלן וכמו שפירש הק"ע המברה בחרשים וכדלעיל. אבל בירושלמי שביעית בדין המצית בקנים במחלוקתן של חכמים ורשב"ג אי אפשר לפרש דמיירי שהקנים עומדים בשדה ומעכבים את המחרישה ושורפם לבערם מן השדה כדי שיוכל לזרוע. דא"כ איך מתיר רשב"ג והלא זוהי תולדה דחורש, שזה תיקון האדמה ממש, ומעולם לא שמענו שרשב"ג מתיר לחרוש בשביעית משום תיקון האדמה. ובעל כרחנו צריכים לפרש כפי' הפני משה או כפי' הק"ע בעצמו במברה בחרשים, היינו שהוא מצית בקנים כדי שיגדלו ויתעבו הקנים הנשארים לא בכדי לפנות את המקום לזריעה, שאז אין חולק שזה אסור מתולדה דחרישה. וא"ת א"כ הוי זומר? אין הכי נמי, יש בזה גם משום זומר, וכתיר"ט במידל בזיתים וכדלעיל, ויש בזה משום חורש ג"כ, כמו במחליק בזיתים דלכו"ע אסור לשרש משום חרישה עיי"ש, ופה הלא שורף אותם על המקום ואינו צריך לעצים, א"כ מוכח שכוונתו לתקן האדמה בשביל הקנים הנשארים. והירושלמי מונה פרטים רבים שהם תולדות חורש ויש בהם גם אסורים אחרים כמו המצית בקנים שחייב משום חורש וחייב משום מבעיר. וכן הכונה בגאיות שהירושלמי מונה שם שחייב משום חורש וחייב משום בונה. ובכל אופן בנידון דידן הן מצד חורש והן מצד זומר, אבל עכ"פ כונתו לא לפנות המקום לזריעה אלא לשבח את הקנים הנשארים, מתפרש הירושלמי בשביעית היטב, דרשב"ג מתיר בזה כיון שהוא לשיטתו סובר דמותר לנטוע אילני סרק בשביעית, מותר גם לחרוש בשבילם כפי הצורך של העצים* ולכן מתיר להצית את האור בחישת הקנים אבל חכמים סוברים דאסור לנטוע אילני סרק ממילא אסור לחרוש בשבילם אפילו כדי צורכם. אסור רק אם הוא צריך לעצים, ובמצית אינו

* במשנה ריש שביעית (א', ג') אחד אילן סרק וכו' מבואר שבאילן סרק אסור לחרוש אף בתוספת שביעית, ונראה שם שיש חידוש להתיר בסרק עד עצרת יותר מאשר באילן מאכל. ודוחק להעמיד שלא כרשב"ג, ולדעתו אדרבא אילן סרק מותר אפילו בשביעית עצמה. ופשוט, שחרישה שהיא עבודת הקרקע אסורה גם לדעתו אפילו בשביל אילנות סרק.

צריך לעצים כי הלא שורפם על המקום ולכן אמרו חכמים אין מציתין את האור בחישת הקנים.

ובפירוש הר"ש מסיריליאו על הירושלמי שביעית הנ"ל אין מציתין את האור בחישת הקנים ז"ל מפורש בפ' כלל גדול דתולדות חורש הוי — כנראה כונתו על הירושלמי בשבת — והיינו כשגדלין הרבה ביחד קרוין כן וכדי שלא יוסיפו חליפין דקין מציתין האור בהן כדי שהלחלוחית יתקיים בתוכן זמן רב, וא"כ יוצאים גסים ועבים וכל שכן שאסור ליטע אילן סרק עכ"ל.

וא"כ צדקו דברי הכ"מ שהרמב"ם פוסק כחכמים שאסור ליטע אילן סרק, והדבר פשוט וברור. וטעם המחלוקת אם מותר לנטוע אילן סרק או לא, נראה דרשב"ג סובר דכרמך דוקא ואילני מאכל הדומים לכרם, אבל אילן סרק מותר, וחכמים ס"ל דכרמך לאו דוקא ולא דיבר הכתוב אלא בהוה. מ"מ לכו"ע אילן סרק לא הוי אלא רק מדרבנן. וי"מ דהמחלוקת היא דרשב"ג סובר כיון דאילני סרק לא נתפסים בקדושת שביעית דלכם דומיא לאכלה, דאין הנאתן וביעורן שוה, ב"ק קב' וסוכה מ' וחכמים ס"ל דאיסור עבודת האילן אינו תלוי בקדושת שביעית (עיין בחזון איש).

מיהו שיטת רשב"ג דמותר לנטוע אילן סרק בשביעית לא ברירא לנו למדי, דבתוספתא פ"ג משביעית הנוסחא היא: וכן היה רשב"ג אומר מותר לאדם ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג, ע"כ. והפירוש הפשוט נראה דהיינו לנטוע אילני סרק על הגבול לגדר, כלשון הירושלמי פ"ק דערלה הל' ו'. „לסייג מקום הסייג מוכיח עליו" והטעם נראה שלא רגילין לעשות גדר ע"י נטיעת אילנות והוי שלא כדרך נטיעתן ומותר, ובירושלמי פ"ד הל' ה' תני הקוצץ בקנים ר' יהודה אומר מקום שנהגו לקוץ יתוק, ליתוק יקוץ ומגביה טפח וקוצץ, הקוצץ בקורות לא יהא מחליק ומדריג, מדריג ומחליק, אלא מתכוין שתהא קציצתן שוה, רשב"ג אומר מקום שנהגו להחליק יחליק להדריג ידריג וגומם מן הארץ ובלבד שלא יקוץ בקרדום, ע"כ. והנה מה שרשב"ג מצריך שנוי בכלי בקוצץ בקורות דקורות היינו קורות שקמה שהם מין ממיני התאנים ואין זה אילן סרק כפי הרמב"ם במשניות. אבל תמוה הוא שרשב"ג חולק על ר"י בקוצץ בקורות ואינו משיב כלום על דין הקוצץ בקנים שמזכיר ר"י בראשית דבריו, הלא רשב"ג לשיטתו סובר דמותר לנטוע אילן סרק, ואפילו אי נימא בקוצץ בקנים יש איסור משום חורש אבל מכיון שעושה זה בשביל הקנים הנשארים מותר לרשב"ג כמו שבארנו. אבל אי נימא דרשב"ג התיר לנטוע אילני סרק רק לסייג אתי שפיר, דאם לא לסייג מודה רשב"ג שצריך לעשות בשנוי גם בקוצץ בקנים, ומהתוספתא שם פ"ג הל' י' כפי הגירסא שם תמוה עוד יותר, הקוצץ בקנים הרי זה מגביה טפח וקוצץ רשב"ג אומר מקום שנהגו לקוץ יחתוך, לחתוך יקוץ ומגביה טפח, ע"כ. יוצא דרשב"ג מחמיר עוד יותר מהת"ק, ולמה? הלא זה אילן סרק ומותר לנטוע. גם אם נרצה להשוות את הגירסא בתוספ' עם הגירסא בירושלמי ונאמר במקום רשב"ג ר' יהודה שסובר שבמקום שנהגו לקוץ יחתוך וכו', ומגביה טפח כמו שכתוב בירושלמי, א"כ במקום הת"ק בתוספתא נגרוס רשב"ג דהקוצץ בקנים מגביה טפח, עדיין קשה למה צריך שנוי, הלא רשב"ג סובר דמותר ליטע אילן סרק, אבל אי נימא דרשב"ג מתיר ליטע אילן סרק רק לסייג ובאופן אחר מודה רשב"ג שאסור ליטע אפילו אילן סרק אתי שפיר, דהלא הוא קוצץ לעבות בכדי שיגדלו יותר ולכן אסור,

אלא אם נאמר דקוצץ בקנים המובא בתוספתא מיירי שהוא רוצה לפנותם בכדי שהמקום יהיה פנוי לזריעה שזה לכו"ע אסור, א"כ יהא הפירוש הקוצץ בקנים המובא בתוספתא שונה לגמרי מהפירוש של הקוצץ בקנים המובא במשנה ודוחק.

וא"ת כיון דרשב"ג מתיר באילן סרק רק בנוטע לסייג ואם לא לסייג אסור, ובקוצץ בקנים צריך שנוי, למה מתיר רשב"ג במצית האור בחישת הקנים? ואולי אפשר לאמר שלא היו רגילין להצית את האור בקנים שלא ישרוף יתר הקנים, ולכן אין זה דרך עבודתן ומותר. ומה שר"ע במשנה דהמזנב מתיר לקצץ בקנים כדרכו בלי שום שנוי מיירי דצריך לעצים וכמו שפירשו המפרשים וכדלעיל. ואולי י"ל דהמשנה מיירי בקוצץ הענפים והתוספתא בקוצץ הגזע, עכ"פ אין הכרע לשבש את גירסת התוספתא שאילן סרק מותר לרשב"ג ליטע רק כדי לעשות סייג ולא יותר, ולמידין סתום בהירושלמי מן המפורש בתוספתא.

ובס' נצר מטעי סי' כ"ח שם כותב דהלכה כרשב"ג שמותר ליטע אילן סרק בשביעית משום דקיי"ל כ"מ ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו בבא מציעא ל"ח, עיי"ש, גם בכלל זה חזינן תיוהא דרק במשנתנו דייקא הלכה כמותו ולא בברייתא, ועיין בס' יד מלאכי כללי הכף ומציין להרשב"ם ב"ב קל"ח א'. ובב"ב קע"ד א'. רדב"ז ח"ד סי' תשע"ז. משנה למלך פ"ג מאיסורי מזבח ועוד ועוד, והוא תמה שם על הכ"מ טומאת מת פ"ט הלכה ה' שכ' שדעת הרמב"ם היא שגם בברייתא הלכה כמותו, וכן תמה על הש"ך בחו"מ סי' קע"א סק"ט שכ' כן בשם התו' ומפרש שם היד מלאכי התוס' שלא כהש"ך עיי"ש.

ולהלכה נראה מכיון שהרמב"ם והפרי חדש, פאת שלחן, וערוך השלחן, שבת הארץ, וחזון איש כולם כותבים שאסור ליטע אילן סרק בשביעית אין להקל כנגדם ואפילו לסייג, ובזומר אילן סרק בזה"ז כ' החזון איש כיון דאין אנו רגילים לזמור אילן סרק אין זה עבודת האילן עיי"ש. ומה שזומרים את האילנות בשדרות הנטועים על המדרכות ברחובות שזה עושים בכדי שהענפים לא יעכבו את מהלך האנשים תחתיהם פשוט הוא שמותר.

*

ומה ששאל בענין עצי נוי בשביעית הואיל ולענין טלטול בשבת נקרא מוקף לדירה, לא ראיתי שיש הבדל בין עצי נוי לשאר אילנות, בכל אופן אין זה ענין לכאן, דבקרפף שהוא רק סאתיים אפילו אם נזרע כולו מותר לטלטל בכולו, כאו"ח סי' שנ"ח סעיף א. ואפילו בקרפף של יותר מסאתיים והוקף לדירה אם נזרע מעוטו מותר לטלטל ואם נטע רובו אפילו כולו אינם מבטלים הדירה שם או"ח סעיף ט. האם נימא שמותר לזרוע או לנטוע באופנים כאלה בשביעית? הענין הוא שזרעים מבטלים מחיצות דזרעים לא בטילים להדירה וחשובים בפני עצמם, וא"כ ההיקף הוא בשביל הזרעים ואנן צריכים שההיקף יהא מוקף לדירה, אבל אילנות דרך בנ"א לנטוע אילנות בחצרות ולכן הם בטלים לגבי החצר ואינם מבטלים המחיצות, ואין זה שייך לשביעית דאדרבה כיון שדרכן לנטוע בחצרות אסור לנוטען, ואפילו בתוך הבית דהוי ודאי מוקף לדירה, איבעיא ולא איפשיטה בירושלמי פ"ק דערלה וזה פשוט.